

روش معاشناسی قرآن

محمد جواد نوروزی

استادیار جامعه المصطفی العالمیه

www.ketab.ir

سرشناسه	: نوروژی، محمدجواد، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: روش معناشناسی قرآن/محمدجواد نوروژی.
مشخصات نشر	: قم: ارم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۸۱-۰۱-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۲۲-۳۳۴ "همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع	: تفسیر -- فن
موضوع	: -- Criticism, Interpretation, etc -- TechniqueKoran
رده بندی کنگره	: ۵/۹۱BP
رده بندی نیوی	: ۱۷۱۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۴۱۶۶۱

شناسنامه کتاب

نام کتاب: روش معناشناسی قرآن

نویسنده: محمد جواد نوروژی. استادیار جامعه المصطفی العالمیه

چاپ: اول/ بهار ۱۴۰۰

تیراژ: ۱۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۸۱-۰۱-۴

ناشر: نشر ارم

۲۵/۱۰۰
نویسنده

فهرست

۳	 اهدا:
۴	 فهرست
۹	 پیشگفتار
۱۳	 فصل اول: کلیات و مفاهیم
۱۴	 نوشتار اول: کلیات
۱۴	 پیشینه تحقیق
۱۶	 اهداف و اهمیت موضوع
۱۷	 امتیازات و نوآوری
۱۸	 نوشتار دوم: مفاهیم
۱۹	 ۱- روش
۲۰	 ۱-۱- اهمیت و ضرورت بحث روش
۲۲	 ۱-۲- واژه شناسی روش
۲۴	 ۱-۳- دامنه ی روش ها (محور های روش)
۲۸	 ۲- قواعد
۲۸	 ۲-۱- واژه شناسی قواعد
۲۹	 ۲-۲- مفهوم شناسی قواعد تفسیر
۳۲	 ۲-۳- نسبت قواعد با تفسیر:
۳۲	 ۲-۴- نسبت قواعد و مبانی:
۳۳	 ۳- تفسیر
۳۳	 ۳-۱- اهمیت و ضرورت تفسیر
۳۳	 الف: فوق العاده بودن کلام الهی از جهات مختلف علمی
۳۳	 ب: استفاده قرآن از انواع کلام
۳۳	 ج: معناگستری قرآن
۳۴	 ۱- معنای برهان در قرآن

۳۵	۲- معنای شاهد و مشهود در قرآن
۳۵	۳- معنای نبأ عظیم در قرآن
۳۶	د- توصیف محوری قرآن
۳۶	۱- ستایش برخی از مومنان
۳۷	۲- نکوهش منافقان و کافران و اهل کتاب
۳۷	۳- نکوهش برخی از مسلمانان
۳۷	هـ- حذف قراین
۳۸	و- مستوای عالی معارف قرآنی
۳۹	۲- ۳- معنی شناسی تفسیر
۴۰	۱- ایضاح و بیان
۴۰	۲- کشف و ظاهر شدن
۴۰	۳- نظر کردن طبیب در «میز» بیمار
۴۲	ب: کاربرد «تفسیر» در قرآن کریم و اخبار
۴۷	۴- تأویل
۵۴	۱- ۴- ۴- تأویل در لغت:
۵۵	۲- ۴- کاربرد واژه ی تأویل در قرآن
۵۸	۳- ۴- ۴- واژه ی تأویل در روایات
۶۰	۴- ۴- معنای تأویل در اصطلاح مفسران
۶۰	۱- ۴- ۴- تأویل به معنای تفسیر
۶۱	۲- ۴- ۴- تأویل به معنای تفسیر باطنی
۶۱	۳- ۴- ۴- تأویل به معنای بطن
۶۲	۴- ۴- ۴- تأویل به معنای برگرداندن لفظ آیه از معنای راجح به معنای مرجوح
۶۲	۵- ۴- ۴- تأویل به معنای وجود عینی خارجی و یا حقیقت عینی خارجی
۶۴	۵- فهم
۶۶	۶- ظاهر و بطن
۶۶	۱- ۶- ظاهر و بطن در لغت
۶۷	۲- ۶- کاربرد واژه «ظاهر و بطن» در قرآن
۶۸	۳- ۶- کاربرد واژه «ظاهر و بطن» در روایات
۷۰	۴- ۶- معنی شناسی ظاهر و بطن در دیدگاه دانشمندان فریقین
۷۰	دیدگاه صاحب نظران
۷۰	ا. غزالی (م ۵۰۵ ق)
۷۱	ب. بغوی (م ۵۱۶ ق)
۷۱	ج. نیشابوری (م ۲۲۸ ق)

۷۱	د. الوسی بغدادی
۷۲	ه. شیخ طوسی
۷۳	و. علامه طباطبائی
۷۹	ز. آیت الله معرفت
۸۱	۵- رابطه ی ظهر و بطن با تأویل
۸۲	۷- جری و تطبیق
۸۳	۱- ۷- حقیقت جری
۸۴	۲- ۷- خاستگاه جری
۸۴	۳- ۷- رابطه ی جری و تطبیق با بطون قرآن
۸۷	۸- مبانی تفسیر
۸۹	۹- اصول تفسیر
۹۱	فصل دوم: روش معنا شناسی واژگان قرآنی
۹۳	معناشناسی واژگان
۹۴	راه های دستیابی به مفاهیم اصلی واژگان
۹۴	۱- لزوم شناخت فرهنگ عرب
۹۸	۲- لزوم استفاده از اشعار عرب
۱۰۰	۳- لزوم استفاده از قول لغوی
۱۰۱	۴- لزوم استفاده از توصیفات قرآنی
۱۰۲	مثال ۱: «هلوع»
۱۰۲	مثال ۲: «مختال فخور»
۱۰۴	۵- لزوم توجه به کاربرد واژه ها در قرآن
۱۰۵	مثال ۱: «واژه زوجین»
۱۰۶	مثال ۲: واژه «ابق، قر، هرب، ناص»
۱۰۷	مثال ۳: شک و ریب
۱۰۸	مثال ۴: برویا و خلم
۱۰۹	۶- لزوم توجه به قرینه مقابله
۱۰۹	۷- لزوم توجه به سیاق واژگان
۱۱۰	مثال ۱: دین
۱۱۰	مثال ۲: «کفات»
۱۱۱	۸- لزوم توجه به روایات معصومین علیهم السلام
۱۱۱	مثال ۱: واژه «تضرع»
۱۱۱	مثال ۲: «سُحْت»
۱۱۲	مثال ۳: واژه های «منخنقه، موقوده، مترنیه و نطیحه»

پیشگفتار

«... قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَ يَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (مائده/۱۵ و ۱۶)»

بی تردید قرآن کریم به عنوان آخرین و جامعترین رهنمود الهی برای دستیابی به صلاح و فلاح دو جهان، تنها کتاب آسمانی است که از دستبرد حوادث محفوظ مانده است. ساختار کلامی منحصر به فرد، طراوت و تازگی آیات وحی، شیفتگی و شیدایی مومنان و... سبب مانایی و مصونیت قرآن و تحقق وعده‌ی الهی در جهت حفاظت از قرآن شده است. «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (حجر/۹)

آری ساختار کلامی قرآن به قدری آهنگین و جذاب است که همگان را شیفته خود ساخته و در اندک زمانی در سینه ها به صورت ممتاز و استوار جاودانه می گردد. افزون بر این، آنچنان هنری و دقیق است که امکان مشابه سازی برای آن وجود ندارد. ولذا همه ی تلاش های مخالفین در طول تاریخ برای مقابله با آن نا فرجام مانده است. «قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً» (اسراء/ ۸۸)

از دیگر سو قرآن کریم مشتمل بر معارفی متنوع و بدیع و کاربردی در جنبه های اعتقادی، اخلاقی، علمی و تاریخی است.

این ویژگی های قرآن سبب گردیده از دیر باز نه تنها اندیشمندان مسلمان، بلکه محققین ادیان مذاهب دیگر نیز به آن به دیده اعجاب و احترام بنگرند و با تخصص ها و آگاهی های گوناگون در رشته های مختلف علمی سعی کرده اند این کتاب آسمانی را تفسیر و مقاصد آن را تبیین نموده و درصدد کشف رمز و رازها و مطالب ژرف، بدیع و هدایتگر آن برآیند.

با گذشت زمان و محرومیت از محضر پیامبر و اهل بیت علیهم السلام، پیدایش مشغله های ذهنی و شبهات نو ظهور و سرانجام از دست رفتن و فراموشی بسیاری از قرائن موجود در عصر نزول کاربر داشت و فهم از آیات قرآن را با مشکل مواجه ساخت.

در اینجا هر چند بودند گروهی که در تفسیر آیات کریمه روش اعتدالی را بر اساس سیره پیامبر (ص) و ائمه اطهار در پیش گرفتند و مشتاقان معارف قرآنی را دستگیری می نمودند اما گروه هایی نیز گرفتار افراط و تفریط گردیدند، برخی خود را یکسره از فهم کلام الهی محروم ساختند و شعار غیر قابل فهم بودن قرآن و یا مجاز نبودن تفسیر آن را سر دادند و بدین وسیله چراغ عقل خود را در فهم ضابطه مند قرآن خاموش ساختند. برخی دیگر به فهم و تفسیر بی ضابطه کلام خداوند متعال دست یازیدند و هر یک برای خود قرائت و برداشتی را روا شمرده، رأی خود را بر کلام حق تحمیل کردند و در حقیقت آیات الهی را به سود اغراض خود مصادره کردند که البته ضربه دسته دوم بر پیکر معارف قرآنی کمتر از دسته اول نیست. زیرا در فرهنگ دینی همان اندازه که از خود محوری و تحمیل آراء خود بر قرآن نکوهش شده است از بسته اندیشی و تفکر گریزی و تقلید کور در شناخت معارف قرآنی نیز مذمت گردیده است.

متأسفانه اعمال سلیقه ها و انجام بی ضابطه تفسیر سبب پیدایش آرای متفاوت و احیاناً متناقض از یک آیه را فراهم نموده است. برخی از فرق اسلامی به جهت تقویت مبانی فکری و اعتقادی

خویش به آیاتی از قرآن استناد جسته اند در حالی که مخالفین برای رد رأی و اعتقاد آنان به همان آیات یا آیات دیگر استدلالی متفاوت کرده و برداشتی متفاوت نموده اند.

این تعارضات در حله مسائل اعتقادی و کلامی باقی نمانده و وارد حوزه ی مسائل فقهی و احکام شرعی نیز شده است. در مسئله وضو برخی به هنگام وضو «نکس» را روا می دانند در صورتی که دیگران آن را باطل می دانند و باز به هنگام وضو برخی قائل به شستن پا هستند و برخی دیگر با باطل دانستن آن، مسح پا را لازم و واجب می دانند در حالی که هر دو به آیه شریفه وضو استناد می نمایند.

از طرف دیگر اهداف بلند قرآن، پرداختن به موضوعات متنوع و مختلف را اقتضا کرده است و بالاخره از خدا و انسان و صدها موضوع دیگر و در یک کلام از همه نظام هستی سخن به میان آمده است.

برخی همه موضوعات آمده در قرآن را با نگاه مادی مورد مطالعه قرار داده و به جهت انس با مادیات تمام معارف قرآنی را بر اساس داده های مادی تبیین کرده اند. خدا را در حله مخلوق قرار داده، برایش اجزا قائل شده و گرفتار تجسیم و تشبیه گردیدند. همین نگاه و فریفته شدن در مقابل علوم بشری سبب انکار برخی از حقایق مسلم قرآنی مانند ملائکه، جن و معجزه، وحی و... توسط برخی روشنفکر نماهای مسلمان شد.

افزون بر اینها قرآن کریم به دلیل فصاحت و بلاغت بی نظیرش در القای معارف و مقاصد مورد نظرش از اسلوب های بیانی مختلف بهره گرفته است. به تناسب مقام مخاطب گاهی مطلب را به صورت صریح بیان کرد و در مورد دیگر در پرده سخن گفته است. در یک جا معنای حقیقی را مد نظر قرار داده و در جای دیگر معنای مجاز و کنایی را، چه بسا در ظاهر، خطابیی متوجه کسی است ولی در حقیقت او مراد نبوده است. عبارتی در قالب استفهام است ولی در حقیقت امر یا نهی از آن اراده شده و بالاخره اینکه گاهی معنای ظاهری آیات مقصود است و گاهی معانی باطنی و لایه های باطنی نیز مد نظر است.

در این عرصه نیز قدم ها و قلم های زیادی دچار لغزش گردیده اند. نادیده گرفتن معانی کنایی و مجازی احیاناً سبب برداشت هایی شده است که با اهداف کلی قرآن مغایر است. چنانکه این خطا در باب صفات خبری و نسبت های گناه و معصیت به انبیا رخ داده است و توقف در لایه های ظاهری معنی نیز باعث از دست رفتن بسیاری از معارف باطنی قرآن می گردد.